ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مددجویان مورد حمایت کمیته‌ی امداد امام خمینی (ره) در سال ۱۳۹۲

سید احمد مدنی و هادی موقری

❖ مقدمه

نابرابری و فقر در همه‌ی جوامع، اعم از بزرگ یا کوچک، توسعه‌یافته یا در حال توسعه و حتی عقب‌مانده، وجود داشته و دارد. پدیده‌ی فقر از دیرباز با انسان همراه بوده و از مسائل اساسی در جوامع و فرهنگ‌های شناخته‌شده‌ی بشری است. در ایران بیش‌ترین اقدامات حمایتی دولت به منظور گسترش عدالت اجتماعی برای حمایت از اقشار محروم و آسیب‌پذیر جامعه از طریق سازمان‌های کمیته‌ی امداد امام خمینی (ره) و بهزیستی صورت می‌پذیرد (محمدپور و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۲۱). کمیته‌ی امداد امام خمینی (ره) به‌عنوان دومین نهاد انقلاب در تاریخ ۱۴ اسفندماه ۱۳۵۷ با دستور حضرت امام خمینی (ره) برای مدت نامحدود و با هدف حمایت و امداد محرومان و مستضعفان و خودکفا کردن آنان تأسیس گردید. این نهاد به‌عنوان بزرگ‌ترین نهاد حمایتی کشور مطرح بوده و بیش از ۸۶ درصد گروه‌های هدف برنامه‌های حمایتی دولت را مورد حمایت خود قرار داده است. طیف وسیعی از افراد، از سالمندان روستایی بالای ۶۰ سال تا ایتام زیر ۱۰ سال، از خانوار با سرپرست زن تا خانوار با سرپرست زندانی، از کمک‌های حمایتی کمیته‌ی امداد امام بهره‌مند می‌شوند. سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای این اقشار، مستلزم آگاهی از ویژگی‌های جمعیت‌شناختی آنان است. با توجه به گستردگی خدمات ارائه شده در این مقاله به برخی از ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مددجویان مورد حمایت کمیته‌ی امداد امام در سال ۱۳۹۲ پرداخته می‌شود. البته اطلاعات تکمیلی در سالنامه‌های آماری کمیته‌ی امداد امام (۱۳۹۲-۱۳۸۸، فصل سوم) موجود می‌باشد.

❖ تعاریف

سالمند: به افراد ۶۰ ساله و بیش‌تر سالمند گفته می‌شود.

طرح شهید رجایی: طرحی است که به موجب آن، سالمندان روستایی و عشایری نیازمند و عائله‌ی تحت تکفل آن‌ها زیر پوشش خدمات حمایتی قرار می‌گیرند.

طرح حضرت زینب (س): طرحی است که به موجب آن تسهیلاتی از طریق بانک کشاورزی جهت اشتغال زنان سرپرست خانوار روستایی با معرفی کمیته‌ی امداد امام پرداخت می‌شود.

مددجو: به فردی گفته می‌شود که دچار مشکلات جسمی، اقتصادی یا اجتماعی شده و بدون دریافت کمک و خدمات ویژه از سازمان‌های مربوط، قادر به استقلال و خودکفاییِ اقتصادی، اجتماعی نباشد.

❖ محل سکونت مددجویان

در یک تقسیم‌بندی کلی برحسب محل سکونت، مددجویان کمیته‌ی امداد امام در یکی از سه گروه شهری، روستایی و عشایری قرار می‌گیرند. با توجه به جدول ۱، تعداد کل مددجویان مورد حمایتِ کمیته‌ی امداد امام در سال ۱۳۹۲ برابر ۳۹۸۵۴۲۹ نفر بوده است. از این تعداد ۱۷۱۸۵۸۵ نفر (۴۳/۱۲ درصد) مددجویان شهری، ۲۲۴۵۹۹۴ نفر (۵۶/۳۶ درصد) مددجویان روستایی و ۲۰۸۵۰ نفر (۰/۵۲ درصد) مددجویان عشایری می‌باشند. لازم به ذکر است که به دلیل وضعیت خاص منطقه‌ی بشاگرد (از توابع شهرستان میناب در استان هرمزگان)،

سید احمد مدنی کارشناس ارشد آمار، رئیس اداره‌ی بررسی آمارهای کمیته امداد امام خمینی(ره) است.

هادی موقری کارشناس ارشد آمار، کارشناس اداره‌ی بررسی آمارهای کمیته امداد امام خمینی(ره) است.

شکل۱- روند تغییرات مددجویان شهری و روستایی مورد حمایت کمیته‌ی امداد امام در سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۸۸

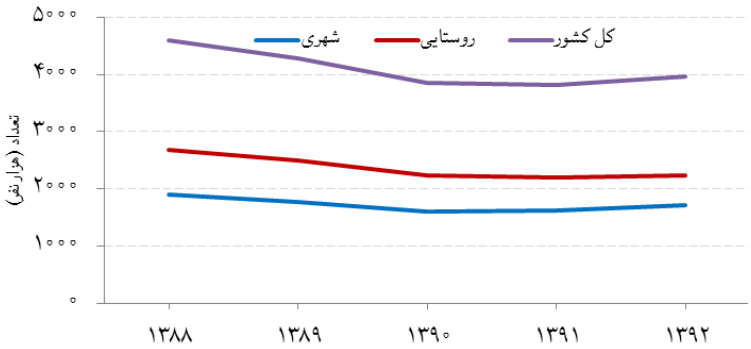

در کمیته‌ی امداد امام به طور ویژه‌ای به آن پرداخته شده و در سالنامه‌های آماری نیز اطلاعات آن به طور جداگانه گزارش می‌شود. در این تحقیق، اطلاعات منطقه‌ی بشاگرد با استان هرمزگان ادغام شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، مددجویان روستایی، بیش از نیمی از مددجویان مورد حمایتِ کمیته‌ی امداد امام را تشکیل می‌دهند. این وضعیت در سال‌های اخیر دائماً برقرار بوده است (شکل ۱). یکی از دلایل این امر، وجود طرح‌هایی است که صرفاً شامل روستائیان می‌شود. با توجه به جدول ۱، بیش‌ترین مددجوی مورد حمایت کمیته‌ی امداد امام در سال ۱۳۹۲، مربوط به استان خراسان رضوی با ۳۵۴۸۹۹ نفر می‌باشد. پس از آن استان‌های فارس و سیستان و بلوچستان به ترتیب با ۳۲۰۲۳۳ و ۲۶۱۸۰۸ نفر قرار دارند. کم‌ترین تعداد مددجو نیز در استان سمنان به ثبت رسیده است. روند نزولی تعداد مددجویان مورد حمایت در کمیته‌ی امداد امام که در شکل ۱ مشاهده می‌شود، به دلیل در پیش گرفتن سیاست تبدیل حمایت‌های مستمر به حمایت‌های غیر مستمر و هدفمند می‌باشد.

❖ وضعیت سنی و جنسی مددجویان

با توجه به آنکه معمولاً سال‌ها طول می‌کشد تا افراد به شرایط خودکفایی برسند، برای انجام برنامه‌ریزی‌های دقیق در آینده لازم است تا در مورد ویژگی‌های جنسی و سنی جامعه‌ی هدف در کمیته‌ی امداد امام، تصویر روشنی در دست باشد. برنامه‌های کمیته‌ی امداد امام، گروه‌های سنی مختلفی از افراد را شامل می‌شود: ایتام زیر ۱۰ سال، نوجوانان و جوانان در شرف ازدواج تا سالمندان بالای ۶۰ سال. از طرفی، گروه هدف برای برخی از طرح‌های این سازمان (نظیر طرح شهید رجایی) از قبل تعریف شده و مشخص می‌باشند. این ویژگی‌ها سبب می‌شود تا مددجویان مورد حمایت کمیته‌ی امداد امام از ویژگی‌های جنسی و سنی خاص خود برخوردار باشند. در جدول ۱، تعداد مددجویان زن و مرد به تفکیک استان نشان داده شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، تعداد مددجویان زن مورد حمایت کمیته‌ی امداد امام در تمام استان‌ها، بیش‌تر از مردان می‌باشد. بیش‌ترین اختلاف بین تعداد مددجویان زن و مرد در استان تهران مشاهده می‌شود (با نسبت ۲/۹). پس از آن، بیش‌ترین اختلاف مربوط به استان‌های البرز و گلستان است. در کل کشور نیز، تعداد مددجویان زن، تقریباً دو برابر تعداد مددجویان مرد است.

در شکل ۲، هرم سنی- جنسی مددجویان کمیته‌ی امداد امام در پایان سال ۱۳۹۲ نشان داده شده است. از این شکل چند نکته برداشت می‌شود. اولاً فراوانی افراد برخوردار از کمک‌های حمایتی کمیته‌ی امداد امام در رده‌های سنی بالای ۱۵ سال، بیش‌تر از رده‌های سنی پایین‌تر است. به عبارت دیگر، جامعه‌ی هدف در برنامه‌های این سازمان به طور کلی شامل جوانان، میانسالان و بزرگسالان می‌باشد. ثانیاً فراوانی رده‌ی

شکل ۲- هرم سنی- جنسی مددجویان مورد حمایت کمیته‌ی امداد امام در سال ۱۳۹۲

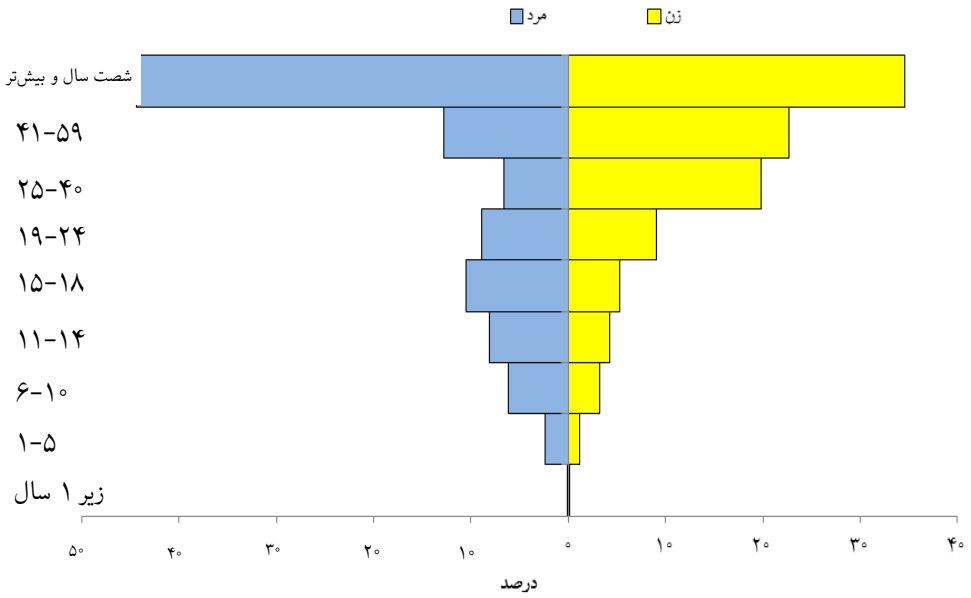

مأخذ داده‌ها: سالنامه‌ی آماری کمیته‌ی امداد امام سال ۱۳۹۲

جدول۱- تعداد مددجویان مورد حمایت کمیته‌ی امداد امام به تفکیک استان، محل سکونت و جنسیت در سال ۱۳۹۲

استان	تعداد کل مددجویان	محل سکونت			جنسیت		نسبت زن به مرد
		شهری	روستایی	عشایری	زن	مرد	
آذربایجان شرقی	۱۵۹۸۵۳	۷۷۰۴۱	۸۲۸۱۲	۰	۱۰۴۳۶۷	۵۵۴۸۶	۱/۹
آذربایجان غربی	۱۵۹۵۰۶	۸۱۳۳۷	۷۸۱۶۹	۰	۱۰۰۸۱۱	۵۸۶۹۵	۱/۷
اردبیل	۶۳۳۸۸	۲۹۱۱۴	۳۳۷۳۱	۵۴۳	۴۴۵۸۰	۱۸۸۰۸	۲/۴
اصفهان	۱۷۹۱۱۶	۱۰۹۰۰۷	۶۷۲۵۰	۲۸۵۹	۱۲۴۴۰۷	۵۴۷۰۹	۲/۳
ایلام	۷۲۰۱۶	۳۳۰۲۵	۳۸۷۱۸	۲۷۳	۴۷۹۲۷	۲۴۰۸۹	۲/۰
بوشهر	۷۱۲۳۱	۳۶۳۸۶	۳۴۸۰۷	۳۸	۴۹۶۲۶	۲۱۶۰۵	۲/۳
تهران	۱۲۸۹۸۲	۱۱۴۵۱۱	۱۴۴۷۱	۰	۹۵۴۹۷	۳۳۴۸۵	۲/۹
البرز	۳۸۹۲۳	۳۲۰۸۹	۶۸۳۴	۰	۲۸۴۴۵	۱۰۴۷۸	۲/۷
چهارمحال و بختیاری	۶۶۱۱۵	۱۹۲۶۱	۴۶۸۵۴	۰	۴۴۹۶۲	۲۱۱۵۳	۲/۱
خراسان شمالی	۷۱۳۸۵	۲۶۸۰۹	۴۴۵۷۶	۰	۴۹۹۱۲	۲۱۴۷۳	۲/۳
خراسان رضوی	۳۵۴۸۹۹	۱۵۶۷۴۶	۱۹۸۱۵۳	۰	۲۳۲۹۰۸	۱۲۱۹۹۱	۱/۹
خراسان جنوبی	۸۴۸۴۳	۲۴۳۳۰	۵۹۳۵۰	۱۱۶۳	۵۲۹۲۵	۳۱۹۱۸	۱/۷
خوزستان	۲۳۰۲۰۶	۱۰۴۲۱۱	۱۱۳۷۰۶	۱۲۲۸۹	۱۵۳۵۰۳	۷۶۷۰۳	۲/۰
زنجان	۴۱۳۲۱	۱۸۱۸۲	۲۳۱۳۹	۰	۲۹۴۲۸	۱۱۸۹۳	۲/۵
سمنان	۲۱۲۴۳	۹۹۵۰	۱۱۲۹۳	۰	۱۴۴۱۸	۶۸۲۵	۲/۱
سیستان و بلوچستان	۲۶۱۸۰۸	۷۴۱۶۷	۱۸۷۵۸۷	۵۴	۱۷۱۲۳۷	۹۰۵۷۱	۱/۹
فارس	۳۲۰۲۳۳	۱۲۹۹۱۶	۱۸۸۶۲۹	۱۶۸۸	۲۱۷۵۰۴	۱۰۲۷۲۹	۲/۱
قزوین	۴۵۸۹۳	۱۹۲۷۰	۲۶۶۲۳	۰	۳۲۱۴۵	۱۳۷۴۸	۲/۳
قم	۳۶۱۷۴	۳۱۶۳۹	۴۵۳۵	۰	۲۵۷۷۱	۱۰۴۰۳	۲/۵
کردستان	۱۲۳۰۹۰	۵۷۳۵۲	۶۵۷۳۸	۰	۷۶۹۹۷	۴۶۰۹۳	۱/۷
کرمان	۲۱۴۳۰۴	۶۹۹۲۷	۱۴۲۵۰۱	۱۸۷۶	۱۳۶۷۰۲	۷۷۶۰۲	۱/۸
کرمانشاه	۱۴۰۱۱۲	۷۷۲۶۹	۶۲۸۴۳	۰	۹۷۳۲۸	۴۲۷۸۴	۲/۳
کهکیلویه و بویراحمد	۹۲۲۴۴	۲۳۲۶۳	۶۸۹۱۴	۶۷	۵۷۶۵۲	۳۴۵۹۲	۱/۷
گلستان	۱۰۱۶۶۴	۳۸۴۸۶	۶۳۱۷۸	۰	۷۳۷۹۹	۲۷۸۶۵	۲/۶
گیلان	۲۳۸۴۴۳	۷۳۳۹۹	۱۶۵۰۴۴	۰	۱۴۸۶۱۰	۸۹۸۳۳	۱/۷
لرستان	۱۸۹۱۶۵	۷۹۴۲۹	۱۰۹۷۳۶	۰	۱۲۸۷۲۶	۶۰۴۳۹	۲/۱
مازندران	۱۱۶۷۹۴	۴۳۶۵۸	۷۳۱۳۶	۰	۸۱۴۱۱	۳۵۳۸۳	۲/۳
مرکزی	۸۴۱۰۳	۳۴۰۹۲	۵۰۰۱۱	۰	۵۰۹۸۵	۳۳۱۱۸	۱/۵
هرمزگان	۱۵۲۹۶۰	۳۵۴۶۷	۱۱۷۴۹۳	۰	۹۵۵۷۴	۵۷۳۸۶	۱/۷
همدان	۸۸۸۳۵	۳۷۴۹۴	۵۱۳۴۱	۰	۶۱۴۲۵	۲۷۴۱۰	۲/۲
یزد	۳۶۵۸۰	۲۱۷۵۸	۱۴۸۲۲	۰	۲۳۰۵۰	۱۳۵۳۰	۱/۷
کل کشور	۳۹۸۵۴۲۹	۱۷۱۸۵۸۵	۲۲۴۵۹۹۴	۲۰۸۵۰	۲۶۵۲۶۳۲	۱۳۳۲۷۹۷	۲/۰

ماخذ داده‌ها: سالنامه‌ی آماری کمیته‌ی امداد امام سال ۱۳۹۲

سنی بالای ۶۰ سال در هر دو گروه زنان و مردان بسیار بیش‌تر از فراوانی سایر رده‌های سنی می‌باشد. این ویژگی به دلیل اجرای طرح شهید رجایی در کمیته‌ی امداد امام به منظور مورد حمایت قرار دادن سالمندان است. ثالثاً در رده‌ی سنی ۱۹ تا ۵۹ سال (رده‌های ۱۹-۲۴، ۲۵-۴۰ و ۴۱-۵۹ سال)، فراوانی زنان همواره بیش‌تر از فراوانی مردان می‌باشد. این پدیده را نیز می‌توان این گونه توجیه نمود که علاوه بر سالمندان یکی دیگر از گروه‌های مورد توجه در کمیته‌ی امداد امام، زنان سرپرست خانوار می‌باشد. همین مسئله سبب می‌شود که فراوانی زنان در این رده سنی بیش‌تر از مردان باشد.

❖ وضعیت سواد مددجویان

وضعیت سواد مددجویان بالای ۶ سالِ کمیته‌ی امداد امام در جدول ۲ نشان داده شده است. با توجه به این جدول، در تمام سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۲، بی‌سوادان بیش از ۴۰ درصد از مددجویان بالای ۶ سال را تشکیل می‌دهد. مددجویان دارای تحصیلات حوزوی، کم‌ترین فراوانی را دارند. در شکل ۳، درصدهای مربوط به سال ۱۳۹۲ نشان داده شده

شکل ۳- وضعیت سواد مددجویان بالای ۶ سال مورد حمایت کمیته‌ی امداد امام در سال ۱۳۹۲

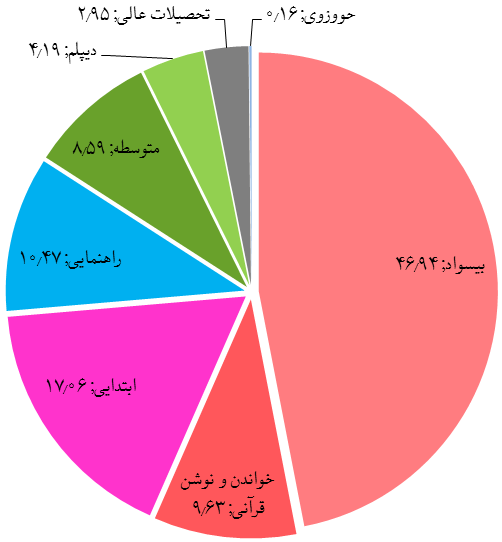

است. سطح پایین سواد مددجویان کمیته‌ی امداد امام را می‌توان این گونه توجیه نمود که اولاً اغلب مددجویان روستایی و در سن بالای شصت سالگی بوده و همچنین امکان ادامه‌ی تحصیل در مناطق روستایی به راحتی میسر نمی‌شود. ثانیاً فقر اقتصادی موجب فقر فرهنگی نیز می‌گردد و مددجویان، درامد ناچیز خود را بیش‌تر صرف امور معیشتی می‌نمایند.

❖ یافته‌ها

اجرای برنامه‌های حمایتی توسط کمیته‌ی امداد امام در قالب طرح‌هایی خاص نظیر طرح شهید رجایی و طرح حضرت زینب (س) سبب می‌شود که جامعه‌ی هدف در این سازمان از ویژگی‌های جمعیتی خاص خود برخوردار باشد. ویژگی‌های عمده‌ی جمعیتی‌شناختی مددجویان مورد حمایت کمیته‌ی امداد امام عبارتند از:

۱) مددجویان کمیته‌ی امداد امام دارای کهولت سن هستند.

۲) از نظر جنسیتی، نسبت مددجویان زن در تمام استان‌ها بیش از مددجویان مرد است.

۳) بیش از ۵۰ درصد از مددجویان، روستایی هستند.

۴) سطح سواد مددجویان کمیته‌ی امداد امام به طور کلی پایین است.

منابع

کمیته امداد امام خمینی (ره) (۱۳۹۲-۱۳۸۸). سالنامه‌ی آماری کمیته‌ی امداد امام خمینی (ره)، تهران: کمیته‌ی امداد امام خمینی (ره)، مرکز برنامه‌ریزی و فناوری اطلاعات.

محمدپور، احمد، بوستانی، داریوش و علیزاده، مهدی (۱۳۹۱). ارزیابی کیفی عملکرد سازمان‌های بهزیستی و کمیته امداد در کاهش فقر زنان سرپرست خانوار شهر ساری، رفاه اجتماعی، شماره‌ی ۴۶، ۳۵۲-۳۱۹.

جدول ۲- وضعیت سواد مددجویان بالای ۶ سال مورد حمایت کمیته‌ی امداد امام در سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۲

سال / وضعیت	۱۳۹۲		۱۳۹۱		۱۳۹۰		۱۳۸۹		۱۳۸۸	
	درصد	تعداد (نفر)	درصد	تعداد (نفر)	درصد	تعداد (نفر)	درصد	تعداد (نفر)	درصد	تعداد (نفر)
بیسواد	۴۶٫۹۴	۱۸۳۹۳۷۲	۴۹٫۲۹	۱۸۶۶۳۳۸	۴۸٫۷۸	۱۸۶۵۶۶۵	۴۸٫۵۱	۲۰۵۰۳۰۸	۴۸٫۱۶	۲۱۷۶۹۷۲
خواندن و نوشتن قرآنی	۹٫۶۳	۳۷۷۵۵۹	۸٫۶۷	۳۲۸۲۰۶	۸٫۱۴	۳۱۱۴۳۹	۸٫۱۰	۳۴۲۵۳۷	۸٫۰۸	۳۶۵۱۱۷
ابتدایی	۱۷٫۰۶	۶۶۸۶۹۹	۱۶٫۳۶	۶۱۹۳۳۴	۱۶٫۷۶	۶۴۰۹۱۸	۱۶٫۷۱	۷۰۶۴۳۱	۱۶٫۹۵	۷۶۶۴۰۷
راهنمایی	۱۰٫۴۷	۴۱۰۱۶۱	۱۰٫۴۰	۳۹۳۸۴۹	۱۰٫۹۳	۴۱۷۹۵۵	۱۱٫۱۸	۴۷۲۵۷۲	۱۱٫۴۹	۵۱۹۳۷۳
متوسطه	۸٫۵۹	۳۳۶۵۱۲	۸٫۴۰	۳۱۸۱۸۸	۸٫۶۹	۳۳۲۳۷۷	۹٫۰۴	۳۸۲۰۷۸	۹٫۱۰	۴۱۱۱۹۸
دیپلم	۴٫۱۹	۱۶۴۳۶۶	۳٫۹۳	۱۴۸۷۵۲	۳٫۹۳	۱۵۰۱۳۷	۳٫۸۷	۱۶۳۳۹۰	۳٫۸۷	۱۷۵۰۹۱
تحصیلات عالی	۲٫۹۵	۱۱۵۶۵۰	۲٫۷۹	۱۰۵۶۷۸	۲٫۶۳	۱۰۰۶۴۲	۲٫۴۴	۱۰۳۰۳۷	۲٫۲۰	۹۹۶۴۶
حوزوی	۰٫۱۶	۶۳۹۶	۰٫۱۷	۶۲۷۶	۰٫۱۵	۵۸۶۳	۰٫۱۵	۶۴۶۰	۰٫۱۵	۶۹۰۳
کل	۱۰۰	۳۹۱۸۷۱۵	۱۰۰	۳۷۸۶۶۲۱	۱۰۰	۳۸۲۴۹۹۶	۱۰۰	۴۲۲۶۸۱۳	۱۰۰	۴۵۲۰۷۰۷